

वामदेवो गौतमः। इन्द्रः। त्रिष्टुप्

यन्न इन्द्रो जुजुषे यच्च वष्टि तन्नो महान्करति शुष्या चित्।

ब्रह्म स्तोमं मघवा सोममुक्था यो अश्मानं शवसा बिभ्रदेति ॥ ४.०२२.०१

नः- अस्माकम्। यत्- यद्व्यम्। महान्- महात्मा। शुष्मी- बली। इन्द्रः। जुजुषे- सेवते। वष्टि- कामयते। च। तत्। आ करत्- स्वीकरोतु। ब्रह्म- उपासनं हव्यं वा। स्तोमम्- स्तोत्रम्। सोमम्- रसम्। उक्था- शस्त्राणि। मघवा- इन्द्रः स्वीकरोतु। शवसा- स्वबलेन। अश्मानम्- वज्रम्। बिभ्रत् धारयन्। एति- आगच्छति ॥१॥

वृषा वृषन्धिं चतुरश्रिमस्यन्नुग्रो बाहुभ्यां नृतमः शचीवान्।

श्रिये परुष्णीमुषमाण ऊर्णा यस्याः पर्वाणि सख्याय विव्ये ॥ ४.०२२.०२

वृषा- वर्षक इन्द्रः। वृषन्धिम्- वर्षकम्। चतुरश्रिम्- धाराचतुष्टयसहितं वज्रम्। उग्रः- उद्गूर्णः। नृतमः- अतिशयेन नेता। शचीवान्- प्रज्ञावान्। बाहुभ्याम्- भुजाभ्याम्। अस्यन्- क्षिपन्। यस्याः। पर्वाणि- देशान्। सख्याय- मैत्र्यै। विव्ये- संवृतवान्। ऊर्णा- तामाच्छादिकाम्। परुष्णीम्- पर्ववतीं नदीं मूलशक्तिधाराम्। श्रिये- भद्राय। उषमाणः- सेवते ॥२॥

यो देवो देवतमो जायमानो महो वाजेभिर्महद्भिश्च शुष्मैः।

दधानो वज्रं बाह्वोरुशन्तं द्याममेन रेजयत्प्र भूम ॥ ४.०२२.०३

यः। देवः- लीलापुरुषः। देवतमः- अतिशयेन द्योतनशीलः। जायमानः- उद्भूतः। महः- महतीभिः। वाजेभिः- गतिभिः। महद्भिश्च। शुष्मैः- बलैः। बाह्वोः- भुजयोः। उशन्तम्- कामयमानम्। वज्रम्। दधानः- धारयन्। अमेन- स्वबलेन। द्याम्- नभः। भूम- भूमिम्। प्र- प्रकर्षेण। रेजयत्- अकम्पयत् ॥३॥

विश्वा रोधांसि प्रवतश्च पूर्वौर्द्यौर्ऋष्वाज्जनिमन्त्रेजतु क्षाः।

आ मातरा भरति शुष्या गोर्नृवत्परिज्मन्नोनुवन्त वाताः॥ ४.०२२.०४

विश्वा- सर्वे । रोधांसि- उन्नतप्रदेशा गिरयः । पूर्वौ- प्राचीनाः । प्रवतः- प्रवणाः समुद्राः । च । द्यौः- नभः । क्षाः- भूमिः । जनिमन्- जन्मनि । ऋष्वात्- महत इन्द्रात् । रेजत- अकम्पन्त । शुष्मी- बली । गोः- सूर्यस्य । मातरा- मातापितरौ द्यावापृथिव्यौ । आ भरति- धरति । नृवत्- वीरवत् । परिज्मन्- अन्तरिक्षे । वाताः- वायवः । नोनुवन्त- शब्दं कुर्वन्ति ॥४॥

ता तू त इन्द्र महतो महानि विश्वेष्वित्सर्वनेषु प्रवाच्या।

यच्छूर धृष्णो धृषता दधृष्वानहिं वज्रेण शवसाविवेषीः॥ ४.०२२.०५

इन्द्र- परमेश्वर । महतः- महात्मनः । ते- तव । महानि- महान्ति । ता- तानि कर्माणि । विश्वेषु- सर्वेषु । सवनेषु- सम्भजनेषु । प्रवाच्या- प्रकर्षेण वक्तव्यानि । शूर- समर्थ । धृष्णो- शत्रुधर्षक । धृषता- शत्रुधर्षणबलेन । दधृष्वान्- लोकं धारयन् । अहिम्- वृत्रम् । शवसा- स्वबलभूतेन । वज्रेण । अविवेषीः- अवधीः ॥५॥

ता तू तै सत्या तुविनृम्ण विश्वा प्र धेनवः सिस्त्रते वृष्ण ऊध्नः।

अधा ह त्वद्वृषमणो भियानाः प्र सिन्धवो जवसा चक्रमन्त॥ ४.०२२.०६

तुविनृम्ण- बहुवीर्ययुक्त । वृष्णः- वर्षकाद्भवतोऽनुग्रहेण । विश्वा- सर्वाः । धेनवः- गावः । ऊध्नः । सिस्त्रते- क्षीरं क्षरन्ति । ईशनशक्त्या चिद्रश्मयो ज्ञानमध्यात्मसाधकाय क्षरन्तीत्याध्यात्मिके । ते- तव । ता- तानि कर्माणि । सत्या- सत्यान्येव । अध- अपि च । वृषमनः- हे वर्षयितुं प्रवृत्त । त्वत्- त्वत्तः । भियानाः- भीताः । त्वदाज्ञापरिपालिन्य इति भावः । सिन्धवः- आपः । जवसा- वेगेन । प्र- प्रकर्षेण । चक्रमन्त- सरन्ति ॥६॥

अत्राह ते हरिवस्ता उ देवीरवोभिरिन्द्र स्तवन्त स्वसारः।

यत्सीमनु प्र मुचो बद्धधाना दीर्घामनु प्रसितिं स्यन्दयध्वै॥ ४.०२२.०७

हरिवः- प्राणाश्वयुक्त । इन्द्र- परमेश्वर । अत्र । ते- तव । ताः । बद्धधानाः- वृत्रेणावरणेन बद्धाः ।
स्वसारः- स्वतःसरणशीलाः । देवीः- द्योतनशीला आपो मूलशक्तिधाराः । अवोभिः- रक्षाशक्तिभिः
स्थितं त्वाम् । स्तवन्त- स्तोत्रं कुर्वन्ति । स्यनयध्यै- तासां प्रवाहाय । दीर्घाम् । प्रसितिम्-
नियतिम् । प्र- प्रकर्षेण । सीम्- सर्वतः । मुचः- अमोचयः ॥७॥

पिपीळे अंशुर्मद्यो न सिन्धुरा त्वा शमी शशमानस्य शक्तिः ।

अस्मद्वक्त्रुशुचानस्य यम्या आशुर्न रश्मिं तुव्योजसं गोः ॥ ४.०२२.०८

मद्यः- तृप्तिकरः । अंशुः- सोमो रसः । सिन्धुर्न- अपां धारा इव । पिपीळे- भवदर्थं निष्पन्नः ।
आशुः- प्राणाश्वः । तुव्योजसम्- प्रभूतबलम् । गोः रश्मिम्- चिद्रश्मिम् । न- इव । शुशुचानस्य-
दीप्यमानस्य । शसमानस्य- प्रशंसां कुर्वतः सम्बन्धी । अस्मद्वक्त्रु- अस्मदभिमुखम् । शमी-
चित्तप्रशमनम् । आ यम्याः- आयच्छतु । त्वा- भवन्तम् । शक्तिरायच्छतु ॥८॥

अस्मे वर्षिष्ठा कृणुहि ज्येष्ठा नृम्णानि सत्रा सहसि ।

अस्मभ्यं वृत्रा सुहनानि रन्धि जहि वधर्वनुषो मर्त्यस्य ॥ ४.०२२.०९

सहस्रे- सहनशील । अस्मे- अस्मभ्यम् । वर्षिष्ठा- वर्षकाणि । ज्येष्ठा- प्रथमानि । सहसि-
सहनशीलानि । नृम्णानि- वीर्याणि । सत्रा- सर्वदा । कृणुहि- कुरु । अस्मभ्यम्- नः । सुहनानि-
नाशकराणि । वृत्रा- आवरणानि । रन्धि- वशं नय । वनुषः- हिंसकस्य । मर्त्यस्य- मनुष्यस्य ।
वधः- हिंसाम् । जहि- नाशय ॥९॥

अस्माकमित्सु शृणुहि त्वमिन्द्रास्मभ्यं चित्राँ उप माहि वाजान् ।

अस्मभ्यं विश्वा इषणः पुरंधीरस्माकं सु मघवन्बोधि गोदाः ॥ ४.०२२.१०

इन्द्र- परमेश्वर । अस्माकम्- नः स्तोत्रम् । सु- सुष्ठु । शृणुहि- शृणु । अस्मभ्यम्- नः । चित्रान्-
नानाविधानि । वाजान्- अन्नानि । उप माहि- प्रयच्छ । अस्मभ्यम्- नः । विश्वाः- सर्वाः । पुरन्धीः-

बहुधारणाशक्तीः । इषणः- प्रेरय । मघवन्- सम्पद्वन् । अस्माकम्- नः । गोदाः- चिद्रश्मिदायकः
सन् । सु- सुष्ठु । बोधि ॥१० ॥

नूष्टुत ईन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्योऽ न पीपेः ।

अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ ४.०२२.११

पूर्वं व्याख्यातम् ॥११ ॥

Dr. Rangraji